

Monika BALA

Katedra za hungarologiju

Filološki fakultet

Univerzitet u Beogradu

moniballa@gmail.com

AUTOBIOGRAFSKI NARATIVI BUKOVINSKIH MAĐARA U JUŽNOM BANATU

Primeri ženskih životnih priča

Bukovinski Sekelj Mađari čine manjinsku zajednicu doseljenu u južnobanatski okrug u drugoj polovini 19. veka. U ovom radu izdvojili smo ženske narative, te smo ih analizirati koristeći metod izloženog u Labovljevoj teoriji narativa ličnog iskustva (Willian Labov and Joshua Waletzky, 1967). Na primeru ženskih narativa sa temama prosidbe i braka pokazujemo na koji način sagovornice pozicioniraju svoja gledišta o donošenju ličnog izbora o raskidanju tradicionalnih normi ili njihovom prihvatanju uz evaluaciju događaja i svojih odluka.

Gljučne reči: antropološka lingvistika, bukovinski Sekelj Mađari, južni Banat, kvalitativno istraživanje, Labov, ženski narativi ličnog iskustva, prosidba i brak

1. Uvod: Bukovinski Sekelj Mađari u južnom Banatu

Bukovinski Sekelj Mađari čine specifičan vid manjinske zajednice u južnom Banatu. Naime, reč je o zajednici mađarske dijaspore iz Bukovine, koja se za razliku od starosedelaca mađarske manjine na području Vojvodine, doseljava u drugoj polovini 19. veka i time formira posebnu grupu manjinske zajednice Sekelj Mađara u okviru već postojećeg manjinskog mađarskog naroda na tom području koje ćemo ovde nazvati „dijaspore u dijaspori“. U autobiografskim narativima bukovinskih Mađara, pored individualnih, izdvajaju se pojedine teme i motivi kao deo kolektivnih narativa. Najuočljiviji kolektivni narativ jeste

priča o doseljavanju iz Erdelja u tri naselja, te narativi o tragičnom događaju *Siculicidium*-u kada je stradao veliki broj stanovništva, a koji je inicirao migracije ka Bukovini (Bala 2015). Tragični događaj u istoriji Sekelja, na mađarskom poznat kao „madéfalvi veszedelem“ dogodio se 7. januara 1764, kada je izvršen pokolj okupljenog stanovništva koje je pokušalo da izbegne nasilnu mobilizaciju austrijske vojske. Kao posledica tog događaja nekoliko hiljada Sekelja prelazi iz Madefalve u Moldaviju (2687 lica) odakle za nekoliko godina usled prenaseljenosti i osiromašenja pet osnovanih sela [Istensegíts, Fogadjisten, Hadikfalva, Józseffalva, Andrásfalva; rumunski nazivi: Măneuți (Andrásfalva), Dornești (Hadikfalva), Țibeni (Istensegíts), Iacobești (Fogadjisten), Vornicenii Mari (Józseffalva)] prelazi u Bukovinu 1776–1786, a odatle dalje migriraju, te preko Segedina dolaze u Pančevo. Konačno, za nekoliko meseci, oko 4000 bukovinskih Mađara naselilo se u Vojlovicu (Hertelendyfalva), Skorenovac (Székelykeve) i Ivanovo (Sándoregyháza) (Péter 2008, 25–27, Nagy Sívó 1999, 18).

Pripadnici ove zajednice odlikuju se izraženim osećanjem etničkog identiteta, koja se u usmenim autobiografskim iskazima odražava u stavovima o važnosti očuvanja njihovog jezika, u svesti o vrednosti svoje tradicijske kulture, u isticanju zajedničkih predaka i zemlje porekla Bukovine, kao i u ulozi koju imaju za buduća pokolenja. Narativi bukovinskih Mađara predstavljaju žanrovsku specifičnost i tematski se mogu svesti na problem pojedinca u datom kulturno-istorijskom razdoblju kao posledice okolnosti doba i porodičnih sećanja. U ovom radu izdvojićemo ženske narative, te ćemo ih analizirati koristeći metod izloženog u Labovljevoj teoriji narativa ličnog iskustva (Labov–Waletzky 1967).

2. Metode istraživanja

Kvalitativna terenska istraživanja zajednice bukovinskih Mađara počeli smo 2007. godine u cilju izrade doktorske disertacije. Istraživanje je ostvareno metodom intervjuja i delimično metodom posmatranja sa učestvovanjem. Kvalitativni polustrukturirani autobiografski intervju baziran je na upitniku koji smo sačinili za potrebe istraživanja i mahom je usmeren na podsticanje i elicitaciju autobiografskih sećanja i narativa. Snimljene razgovore smo transkribovali u tekst u originalnoj dijaloškoj formi, trudeći se da zadržimo dijalekatske specifičnosti izgovora i leksike, a zatim smo transkripte preveli na srpski. Sagovornici su bili meštani starije generacije, rođeni između dva svetska rata. U radu sa korpusom bili smo svesni da je materijal generisan u odnosu na informantovu subjektivnu percepciju svoje situacije, kao i na informantovu percepciju istraživača i njihovog odnosa (Miller 2000: 130). Bez pažljive analize sveukupnog efekta koji prisustvo istraživača ima, ne može se utvrditi koliko je tipično ponašanje informanata u

situaciji intervjuja. Istraživač kao sagovornik u intervjuu može uticati i neposredno delovati na govor informanata na različite načine: može uticati na promenu leksičko-sintaksičkih sredstava, kao i na promenu paralingvističkih sredstava (neverbalnih sredstava i modifikaciju glasa). Različite efekte koje istraživač ima u situaciji intervjuja posmatrao je američki lingvista Vilijem Labov (William Labov). On je u svojoj diskusiji o prisustvu posmatrača (eng. *observer's paradox*) primetio da je cilj istraživanja otkriti kako informanti govore bez prisustva posmatrača: „Cilj lingvističkog istraživanja u zajednici jeste otkriti kako ljudi govore kada nisu sistematično posmatrani; a ipak te podatke možemo dobiti samo putem sistematične opservacije“ (Labov 1972a: 209). Reč je o metodološkom principu sa ciljem posmatranja informanata u realnoj govornoj situaciji u komunikaciji, a da oni sami toga ne budu svesni. Labov tvrdi da sistematične podatke za sociolingvističku analizu možemo dobiti u svakodnevnom govornom obliku, u vernakularu (Labov 1972a: 43) kao oruđu usmene komunikacije običnih ljudi u običnim okolnostima u zajednici. Formalni, standardizovani govorni stil gde sagovornici više obraćaju pažnju na to kako govore, nego šta govore rezultira „nepravilnim fonološkim i gramatičkim obrascima sa velikom merom hiperkorekcije (eng. *hypercorrection*)“ (Labov 1972a: 208). Potrebno je sagledati autentičnu upotrebu jezika u međusobnoj interakciji više govornika u grupi bez prisustva istraživača (Ibid: 61). Labov tu uključuje i efekat rekordera ili diktafona (digitalnog snimača razgovora) i zaključuje da svaka sistematična opservacija govornika određuje formalni kontekst u kome se posvećuje pažnja govoru. Pod „sistematičnom opservacijom“ podrazumevamo više od prisustva ili odsustva ljudskog posmatrača. Labov tvrdi da sam kasetofon ima varijabilni efekat u promeni govora (Labov 1972a: 213).

3. Labovljeva teorija narativa ličnog iskustva

U narativnoj analizi mogu se izdvojiti dva glavna pravca: strukturalistička naratologija u radovima Vladimira Proppa (Propp Vladimir 1928), Cvetana Todorova (Todorov Tzvetan 1969), Kloda Levi Strosa (Levi-Strauss Claude 1976), Rolana Barta (Roland Barthes 1966), Alžirdasa Žilijena Grimasa (Greimas Algirdas Julien Greimas 1966), Žerara Ženeta (Genette Gerard 1967-70), Kloda Bremona (Bremond Claude 1973) i Labovljev metod analize narativa ličnog iskustva (Labov – Waletzky 1967), koju možemo odrediti kao „sociolingvistička narativna teorija“. U narednom odeljku ćemo detaljnije sagledati drugi pravac narativne analize izloženu u teoriji narativa ličnog iskustva.

Američki lingvista Vilijam Labov razvija metod analize strukture usmenih narativa ličnog iskustva u kojoj definiše naraciju kao metodu kazivanja prošlih

događaja usklađivanjem niza klauza sa nizom događaja koji su se odigrali. Klauza (eng. *clause*) je osnovna jedinica pripovedanja, odnosno rečenica koja sadrži subjekat i predikat, dok su pripovedne rečenice (eng. *narrative clause*) one koje sadrže vremenski redosled događaja.

Labov i Valecki ističu važnost vremenske dimenzije pripovedanja. Narativ čine pripovedne rečenice koje se sastoje od vremenski uslovljenih serijski raspoređenih rečenica. Narativne rečenice su one koje opisuju prošle događaje istim redosledom u kojem su se oni desili, dakle vremenski su određene i čine kostur naracije. Zato, ukoliko dođe do njihove izmene dolazi i do promene izvornog značenja narativa. Labov i Valecki ističu važnost da niz narativnih jedinica odgovara sekvenci doživljenih jedinica, te definišu pripovedni tekst kao usmenu „metodu rekapitulacije prošlog doživljaja usklađivanjem niza rečenica s nizom događaja koji su se zaista odigrali“ (Labov 1984: 50). Narativna struktura je niz temporalnih spojeva između dve nezavisne klauze. Narativi poseduju neka univerzalna svojstva, te se pokazalo da se narativi sa sličnom temporalnom organizacijom prepoznaju u mnogim društvima i kulturama. Rečenice su obično poređane prema vremenskom redosledu, i zato, „ako se red rečenica u pripovednom tekstu obrne, vremenski redosled (ili hronološko nizanje) koji se podrazumeva u prvobitnoj semantičkoj interpretaciji se menja“ (Ibid. 51).

Vilijem Labov i Đžošua Valecki (William Labov, Joshua Waletzky) su 1967. u članku *Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience* predložili novi model analize narativa ličnog iskustva - opšti model potpuno razvijenog narativa, koji će 1972. izložiti u studiji *The Transformation of Experience in Narrative Syntax*. Labov razlikuje potpuno razvijen narativ od kompletnog i minimalnog narativa. Kompletni narativ sadrži početak, sredinu i kraj, ali mu nedostaju fineze koje postoje u potpuno razvijenom narativu. Minimalnu naraciju čine dve rečenice koje su vremenski uslovljene, odnosno rečenice s jednom vremenskom vezom. Osnovu pripovednog teksta tako čini niz vremenski raspoređenih rečenica koje se zovu pripovednim rečenicama. Samo nezavisne rečenice mogu biti pripovedne rečenice. Zavisne rečenice ne mogu biti pripovedne rečenice, te one mogu zauzeti bilo koje mesto u narativu, a da se pri tome ne poremete vremenski redosled i semantička interpretacija narativa. Rečenice koje nemaju vremensku odrednicu Labov naziva slobodnim rečenicama (eng. *free clause*). Minimalni i kompletni narativi izveštavaju samo siže, dok potpuno razvijeni uvode i fokalizaciju ili tačku gledišta i neki vid karakterizacije (Labov – Waletzky 1967: 32–37).

Struktura pripovednog teksta prema Labovu se sastoji od šest različitih komponenti koji su nužni da bi narativ bio potpun:

1. *Apstrakt ili sažetak* (eng. *Abstract*) odgovara na pitanje: O čemu je priča? Apstrakt čine jedna ili dve rečenice u kojoj se sumira suština priče. On služi kao uvod da se počne pripovedanje. Apstrakt može da bude i u formi pitanja u kvalitativnom intervjuu, kao uvod u narativu.
2. *Orijentacija* (eng. *Orientation*) odgovara na pitanja: Ko, kada, gde, šta, kako? Orijentacija utvrđuje okolnosti, likove, vreme, mesto gde se radnja odvija. To je prema Labovu iznošenje osnovnih informacija priče, a raspoređen je na početku narativa u prvih nekoliko pripovednih rečenica, no neretko i na drugim mestima.
3. *Zaplet ili usložnjavanje radnje* (eng. *Complicating action*) odgovara na pitanje: Šta se onda desilo? Zaplet je obavezan deo narativa, sastoji se od pripovednih klauza koje su vremenski uslovljene, tako da ukoliko dođe do njihove izmene, dolazi do promene izvorne interpretacije.
4. *Evaluacija ili ocenjivanje* (eng. *Evaluation*): Pa šta onda? Zašto ili kako je to interesantno? U evaluaciji se daje smisao priči i njena poenta. Pripovedač evaluacijom koristi sredstva da bi dao procenu s pripovedačeve tačke gledišta. Ona je možda najvažniji element i služi da ukaže „zašto je priča ispričana i šta je pripovedač hteo reći“ (Labov 1984: 56).
5. *Rasplet ili rezultat* (eng. *Resolution*): Šta se konačno dogodilo? Rasplet razrešava problem u priči i dovodi je kraju.
6. *Koda* (eng. *Coda*) je sredstvo koje se koristi da bi se označio kraj narativa. Odgovara na pitanje: Šta se zatim desilo? Koda je izjava koja vraća vremensku vezu diskursa u sadašnjost. Koda prebacuje sa pripovedanih zbivanja u sadašnjost kako bi „obezbedila metakomentare o njima“ (Chafe 1994: 132). Ukazuje na to kako je priča uticala na pripovedača ili može sadržati opšta zapažanja naratora i „pokazati učinak ispričanih zbivanja na pripovedača“ (Labov 1984: 55).

Narativi variraju prema složenosti strukture. Svi elemente nisu obavezni u narativu, pa su tako Labov i Valecki ustanovili da se tri elementa – sažetak, orijentacija i koda, često izostavljaju u narativima dece i manje „rečitih odraslih pojedinaca“ (Labov–Waletzky 1967: 36), te da su narativi i bez toga dovoljno smisleni i razumljivi, i zato nisu nužno zastupljeni da bi bili efikasni.

Prema ovoj koncepciji jedino je zaplet nužan i obavezan deo svakog narativa, dok se apstrakt i koda često izostavljaju. Labov i Valecki su ustanovili dve osnovne funkcije ličnih narativa: jedna je referencijalna funkcija, koja opisuje okolnosti: vreme odvijanja radnje, mesto, lica, detalje, a druga funkcija je evaluativna koja služi da bi se iznela pripovedačeva interpretacija događaja, njegove reakcije i

posledice događaja na njega i na druge aktere. Dve osnovne funkcije narativa: referencijalna i evaluativna služe u analizi kako pisanog, tako usmenog teksta. Samo je zaplet, prema Labovu važan za prepoznavanje priče, dok su sažetak, orijentacija, rasplet i ocenjivanje povezani sa funkcijom same priče (Labov 1984: 59).

Labov ističe evaluaciju kao esencijalnu komponentu narativa. Bez nje narativ ne bi bio efikasan čak ni sa detaljnim referencijalnim izveštajem. Na mnoge različite načine pripovedač može da istakne poentu priče, tj. zašto se priča pripoveda. Potrebne su subjektivne reakcije pripovedača da bi se priče diferencirale od izveštaja. Prema Labovu i Valeckom, kroz evaluativne komentare naratori ističu poentu priče i izražavaju njen lični značaj zašto su događaji u priči vredni pričanja. Evaluativna sredstava nam kazuju da je radnja bila „zastrašujuća, opasna, čudna, divlja, neobična; ili zabavna, smešna, prekrasna“ (Labov 1972b: 371). Narativ mora imati poentu, tj. u pripovedanju se mora ukazati na razloge kazivanja, a poenta je uvek afektivno obojena, bilo u negativnom ili pozitivnom značenju. Ona služi da se opišu događaji koji simbolizuju kršenje očekivanog pravila (Labov 1984: 59). Evaluacija nam govori zašto je priča pričljiva, zašto su događaji vredni pričanja.

Dakle, samo neobična, neočekivana, jedinstvena događanja čine zanimljivu građu za lične narative. Rutinske svakodnevne naviknute radnje i kretanja neće stvoriti narativ, ukoliko radnja ne dobije neki neočekivani zaokret. Ocenjivačka sredstva služe da bi se iskazalo zašto je nešto bilo neobično, zabavno, čudno, a ne svakodnevno i dosadno. Pri tome nije nužno da se poenta priče da kroz pripovedača, ona može biti izražena i kroz neko drugo lice u priči. Prema tome, evaluacija može dobiti različite vidove: može biti „interna, simbolička akcija ili evaluacija trećeg lica, ili eksterna, direktan iskaz pripovedača upućen slušaocu o svojim osećanjima u datom trenutku“ (Labov – Waletzky 1967: 39). Pripovedač u eksternoj evaluaciji može prekinuti tok svoje priče, okrenuti se slušaocu i reći mu o čemu je stvar.

Eksterna evaluacija je sredstvo koje pripovedači koriste van granica priče kada se prekine tok pripovedanja komentarima kako bi se pojasnila stvar. Postoje eksterne evaluacije koje ne prekidaju priču kada narator samom sebi „pripíše ocenjivačku primedbu“ (Labov 1984: 60).

Postoje tri načina uklapanja evaluacije u priču. Prvi tip uklapanja je kada narator navodi osećanja koja su se odvijala u datom trenutku. Primer za ovaj tip uklapanja je „paradigmatični oblik *To je to*“ (Ibid: 61). Drugi tip uklapanja evaluacije je kada narator navede sopstvenu ocenjivačku opasku, kako se obraćao nekome, dok je treći način „uvođenje treće osobe koja ocenjuje postupke antagonista umesto pripovedača“ (Ibid.). Labov ističe da narator evaluacijsku

opasku može pripisati i sebi, no u cilju pojačavanja dramatičnosti, uvodi se opaska od neutralnog ocenjivača (Ibid: 62).

Evaluacija se može vršiti putem radnje, a ne samo pomoću iskaza. Postupak obustavljanja radnje u priči je još jedan tip evaluacije čime se skreće pažnja na relevantni deo pripovedanja da bi se stekao jači efekat. Labov smatra da naratori nemaju svesni uticaj na organizaciju priče u okviru zakona strukture narativa. U narednim odeljcima razmotrićemo metod analize usmenih narativa ličnog iskustva američkog lingviste Vilijema Labova na primerima ženskih narativa sa temama prosidbe i braka.

4. Analiza ženskih narativa

Rodne teorije pokazuju da postoje razlike u „strukturnoj i sadržinskoj“ (Buckner–Fivush 1998, 421) dimenziji ženskih i muških autobiograskih narativa. Debora Tanen (Deborah Tannen) u svojoj teoriji roda ističe da žene i muškarci govore različitim stilovima, čak „različitim dijalektima“, te obrazlaže da se njihovi govori kulturalno razlikuju. Žene u konverzaciji traže načine da se povežu sa sagovornikom, one „koriste jezik konekcije i intimnosti“, dok muškarci žele da izgrade status (Tannen 1990, 42). Ciljna grupa našeg istraživanja pripada starijoj generaciji, nosiocima sličnog generacijskog identiteta koja deli istu prošlost, stoga su mnoge teme članova zajednice bile slične, kako u narativima muške populacije, tako i ženske: sećanja na siromaštvo, na kolektivnu prošlost i na zemlju predaka Bukovinu, narativi o tradicijskim običajima i dostignućima na polju muzike i plesa, narativi o jeziku zajednice i utapanju u jezik većine, te briga o gubitku jezika, što pripadnici zajednice povezuju sa gubitkom etničkog identiteta. Kod muškaraca se, međutim, izdvajaju narativi o odlasku u rat i o ratnim događanjima, o čemu žene ređe govore. S druge strane, teme koje se mogu izdvojiti u ženskim narativima, koje muška populacija retko spominje, jesu prosidba i brak, rekonstrukcija prošlosti uz evaluaciju života i životnih odluka (Bala 2012).

4.1. Kvarenje veridbe

Bukovinski Sekelji održavaju tradiciju venčanja koja je propraćena bogatim obrednim svečanostima. Venčanje je jedno od najvažnijih proslava za Sekelje, a svadbarski običaji čine njen neizostavni deo. Venčanju prethodi prosidba devojke. Tradicija nalaže da mladoženja isprosi svoju buduću mladu od roditelja ili od članova njene porodice. Prosidba se odigrava uglavnom u večernjim satima. Običaj nalaže da budući mladoženja dođe sa svojim roditeljima i rodbinom,

kumovima, stričevima, ujacima, prijateljima, koji ulaze u mladinu kuću uz rakiju gde se odaje čast domaćinu uz zdravicu, te se isproui devojka duhovitim pitanjem: „prodaje li se mlada?“ (mađ. *eladó a menyasszony?*) i svatovskim stihovima u kojima rođaci metaforom goluba imenuju mladića. Motiv je želja mladića da oženi devojku i nađe svoju „golubicu“ (Sebestyén 2008, 291). Ako devojka pristane, u kuću ulazi i mladić. Druga vrsta običaja je „kvarenje veridbe“ (mađ. *eljegyzés elrontása*), koje je u mnogim slučajevima moglo raskinuti veridbu.

U Skorenovcu smo 2013. razgovarali sa sagovornicom, koja je ispričala svoja sećanja u vezi prosidbe, gde se može prepoznati tradicionalni motiv kvarenja veridbe od strane starijih žena. Sagovornica referisanjem na svoja osećanja implicitno evaluira događaj, pri čemu ga ne definiše kao svojevrsni narodni običaj, već kao lično iskustvo mlade devojke pre udaje čiju nepravdu oseća i danas. U narativu religiozno uverenje sagovornice igra značajnu ulogu u formiranju njenog moralnog života. Izdvojili smo segment ove životne priče kao ilustraciju Labovljevog modela narativne analize. U narativu su primetna poklapanja različitih elemenata strukture narativa ličnog iskutva, te se na taj način orijentacijski delovi mogu iščitati u zapletu, kao i u apstraktu, koji je ovde dat u vidu pitanja sa funkcijom iniciranja naracije:

MB: És milyen volt a leánykérés?

MT: (sóhaj) Há leánykérő.. csak jött az édesapja, meg húga, meg Nándi, meg Feri, négyen.

MB: És hogy nézett ki az egész?

MT: Hát a család. Csak mi vótunk otthon, édesapám, édesanyám meg ök négyen, és a leánykérő elég nem jó vót. Kapott ő egy levelet, egy hosszú levelet.. és írtak minden rosszat rólam.

MB: Ki írta ezt?

MT: Nem tudom, csak aztán mondta Petrec Eszti meg Sáríka, ma is élnek, hogy biztos Örsíke néni írta, szomszédasszonyom, aki Gagesznak akart, hogy menjek, öccséhez, és.. szép hosszú, szép kézírással vót írva, s akkor Nándi nem akart eljönni. Írta benne, hogy egy két családó emberrel élek //két gyerekes ember// 15 éves koromtól. Én vótam 19, és négy évig két családó emberrel, meg ilyesmit kitaláltak, na. S akkor én elolvastam a levelet, akkor kezdtem sírni, de ott vót mindenféle, na, ami, ami egyáltalán nem vót igaz. Kezdtém sírni és mondtam, hogy ez nem igaz. Nem hát. Annyi ismerősöm, barátom, minden, eztet megkérdezhetsz akárkit, hogy ez nem igaz (sóhaj) egyáltalán (sóhaj). Na akkor kikértek, minden, s akkor csakis elmaradt az a levél, na. Nem lett belőle semmi, de Örsíke néni úgy szeretett, olyan jóba vótunk, de Sáríka azt mondta, hogy biztos, hogy ő írta. Na, hát írta. Isten lássa lelkit.

*

MB: I kakva je bila prosidba?

MT: (uzdah) E prosidba.. samo je došao njegov otac i sestra, i Nandi, i Feri, njih četvero.

MB: I kako je izgledalo to sve?

MT: Pa porodica. Samo mi smo bili kod kuće, otac, majka i njih četvero, i prosidba je dosta, nije bila dobra. Dobio je on jedno pismo, jedno dugačko pismo... i svašta loše su napisali o meni.

MB: Ko je to pisao?

MT: Ne znam, posle je rekla Esti Petrec i Šarika, još su žive, da je sigurno tetka Eržika pisala, komšinica, koja je htela da se udam za Gagesovog brata, i.. lepo dugačko, napisano lepim rukopisom, i onda Nandi nije hteo da dođe. Pisalo je da živim sa čovekom sa dvoje dece od svoje petnaeste godine. Ja sam imala 19 godina i četiri godine sa čovekom sa dvoje dece, i takve stvari su izmislili, eto. I onda sam ja pročitala pismo, onda sam počela da plačem, ali tamo je bilo svega, e, što, što uopšte nije bilo tačno. Počela sam da plačem i rekla sam da to nije tačno. Nije dabome. Toliko poznanika, prijatelja, sve, možeš bilo koga da pitaš, da to nije tačno (uzdah) uopšte. (uzdah) E onda su me zaprosili sve i onda je ipak zaboravljeno pismo, e. Nije od toga bilo ništa, ali tetka Eržika me je toliko volela, bili smo tako dobri, ali Šarika je rekla da je sigurno ona napisala. E neka je napisala. Neka joj Bog oprost.

Apstrakt u ovom segmentu narativa istovremeno ima funkciju orijentacije sa umetnutom evaluacijskom primedbom: „nije bila dobra“. Evaluacija se, kao što smo već videli, može uklopiti u bilo koji deo narativa. Labov i Valecki ističu da je evaluacija u narativu obavezna, kako bi narator saopštio važnost kazivanja priče i istakao njeno značenje. U ovom narativu evaluacijska sredstva se provlače kroz ceo narativ. Primećujemo da se ovde u zapletu može iščitati i orijentacija sa pozitivnim ocenjivačkim sredstvima. U ovom delu životne priče sagovornica u zapletu izlaže događaj u kojem je na prosidbi predočeno pismo u kojem neko pokušava da kompromituje buduću mladu lažnim optužbama. Događaj se implicitno negativno ocenjuje. Na kraju narativa posle raspleta u kojem se razrešava konflikt zaključenjem prosidbe i zaboravom pisma, izložena je koda u kojoj sagovornica sagledava događaj iz sadašnje perspektive i zaokružuje događaj uz oprost: „E pa neka je napisala. Neka joj Bog oprost“. Sagovornica, vodeći se moralnim normama, prepušta Bogu da oprost nečasnim uplitanjima sa strane. Njena hrišćanska dužnost je oprostaj. Ona zna da su oproštaj i pokajanje najveće vrednosti njene vere, te da je u njenom životu hrišćansko poimanje oproštaja kao moralnog imperativa i najvišeg moralnog standarda svesno formirano.

4.2. Odnos moći

Navešćemo još jedan narativ sa temom prosidbe i braka drugačijeg pristupa, gde sagovornica pre udaje već zna da ona to ne želi činiti, no njena odluka je motivisana otporom roditeljskom pritisku i konvencionalnim normama. U narativu je izložen konflikt između majčine uloge i ćerkine odluke u procesu osamostaljivanja. Posle uvodnog pitanja o prosidbi i replike sagovornice u vidu apstrakta počinje zaplet sa ugrađenim orijentacijskim elementima u kojima je dat opis aktera i događaja: upoznavanje sa mužem i motivacija udaje. U zapletu majka brani brak sa mladićem s kojim se sagovornica viđala pet godina, te ističe da će sama izabrati ćerki prosca.

ESM: Hát, a férjemnek az apja részeges volt, s nem akarták. S anyám válogatott, hogy majd ő keres nekem, s én meg azt mondtam, hogy én keresek akit én akarok, és ha nem, nem is megyek férjhez. Na, én a férjemhez, ehhez, aki meghalt, férjhez mentem csak azért, hogy anyám ne egzecíroztasson, hogy majd ő keres nekem. Akaratva mentem férjhez, én nem akartam férjhez menni. ... Én akartam, hogy még lánykodom, és majd keresek én magamnak akit akarok ... de hát így hozta a sors, s akkor férjhez mentem. S akkor lett a lánykérő. Nem akartunk, s ők akartak, s akkor volt a lánykérő, s utána, május 16-án meg is esküdtünk .. január volt a lánykérés s ... ez így eltelt az élet.

*

ESM: Pa, otac moga muža je pio, i onda nisu hteli. I moja majka je birala, ona će meni da traži, a ja sam joj rekla da ću ja da tražim koga je hoću, a ako ne, onda se neću udati. E, ja sam se za svoga muža, za ovog koji je preminuo, samo zato udala da me majka ne bi maltretirala da će ona meni da traži. Namerno sam se udala za njega. Ja nisam htela da se udam. ... Ja sam htela još da budem devojka i onda da tražim sebi koga hoću ... ali eto, tako je donela sudbina, i onda sam se udala. I onda je bila prosidba. Nismo hteli, a oni su hteli, i onda je bila prosidba, i posle smo se venčali 16-tog maja ..u januaru je bila prosidba ... i tako je prošao život.

Sagovornica se odupire majčinoj volji i komparatorom „a ja sam joj rekla da ću ja da tražim koga je hoću, a ako ne, onda se neću udati“, inicira se prebacivanje odnosa moći sa pozicije ličnog izbora. Replika ilustruje dinamiku između majčinog autoritarnog glasa i lične perspektive. Sagovornica se suprotstavlja roditeljskim naporima i željama, te se konfrontira sa majkom čime se unosi kriza u porodični sistem i komunikacija se okreće sopsvenim potrebama i

željama. Kriza je potrebna kako bi se donela promena u porodični sistem i omogućio proces osamostaljivanja sagovornice. Porodični emocionalni odnosi se na taj način u konfliktnim situacijama menjaju. Narušava se porodični sistem vrednosti koji podrazumeva zajedničke vrednosne orijentacije u pogledu na svet. Mladi u takvom narušenom emocionalnom odnosu porodice teže odvajanju od roditelja i procesu individuacije. Ideal braka sagovornice povezuje se sa razvojem individualnosti, slobodnog izbora i jednakosti. Njen izbor zasnovan je na vrednovanju egalitarnog odnosa između dve individue, za razliku od majčinog izbora koji se zasniva na društvenim konvencijama i stabilnosti. Izbor braka sagovornice nije motivisan romantičnom idealizacijom, niti je zasnovan na osećanju ostvarivanja romantične ljubavi, već je iniciran težnjom da se odupre majčinom pritisku. Sagovornica koristi strategiju pružanja otpora majci da bi izbegla ugovoreni brak u budućnosti. Ona nema moralni konflikt u donošenju svoje odluke i ne govori o društvenim očekivanjima (muž dolazi iz porodice alkoholičara). Ona majčin izbor ne doživljava kao moralnu obavezu i dužnost, a s druge strane, njena majka odabir bračnog partnera za svoju ćerku doživljava kao odgovornost, no pri tome ne oseća potrebu da uzme u obzir osećanja svoje ćerke.

Sagovornica interno evaluira svoju odluku eksplikativom u pasusu: „E ja sam se udala za svoga muža, za ovog koji je preminuo, samo zato da me majka ne bi maltretirala da će ona meni da traži. *Namerno* sam se udala za njega“. Motiv udaje je inat majci koja želi da nametne svoju volju u odabiru bračnog partnera. Iako sagovornica nije spremna na brak, što direktno iznosi: „Ja nisam htela da se udam“, ona to čini kako bi izbegla po majci preferencijalni brak, i evaluira svoj postupak nadovezivanjem eksplikativa: „da me majka ne bi maltretirala“.

U narativu se ne govori o njenom daljem odnosu sa majkom i posledicama svog postupka. Na kraju samo zaključuje u kodi: „I tako je prošao život“. Diskurs se u narativu oblikuje konfliktom između snažnog osećanja autonomije koji se ogleda u odupiranju majčinoj volji s jedne strane, i prepuštanja života sudbini s druge: „ali eto, tako je donela sudbina, i onda sam se udala“.

4.3. ‘Otmica’ devojke

‘Otmica devojke’ kao praksa braka nosi korene u kulturama širom Evrope, Azije, Afrike, Australije i Amerike. Kod Mađara je otmica bila ustanovljeni obrazac sklapanja braka sve do X veka, do vladavine kralja svetog Stefana (Szent István) koji u zakoniku ukida ovu praksu uvođenjem institucionalizovanog braka (Corpus Juris Hungarici 1779). ‘Otmica’ je u kulturi bukovinskih Mađara

do nedavno činila ritualnu praksu i deo repertoara tradicijske kulture. Pored ceremonijalne otmice u kojoj mladenci igraju ritualnu ulogu, otmica je zapravo bila bekstvo uz dobrovoljni pristanak devojke.

MB: Volt olyan, hogy leánylopás, hogy a szülők nem egyeztek bele a házasságba. Olyan is volt?

IP: Volt. Akkor nem leánylopás, hanem elszökött a lány. Mer a lány akart, s a szülei nem engedték, s akkor elszökött. Az ablakon kiadták a kufferba a ruhacskáját, amit elkészített, s a vőlegény várta, kilépett az ablakon és elment.

MB: És annak mi volt a következménye, mi volt a vége?

IP: Hát az volt, hogy a szülők haragudtak egy ideig, s a végén megbé-kültek. Hát mit csináljon, nem viszik haza, ha már férjhez ment, nem viszik haza.

MB: Ja, titokban férjhez ment.

IP: Elszökött, úgy mondták. Hát mit csináljon, hazaviszi, akkor már se nem menyecske, se nem lány. Mit csináljon vele? S hogyha már szeret-ték egymást, akkor...

*

MB: Da li je bilo otmice devojke, kada roditelji nisu prihvatili brak. Da li je bilo toga?

IP: Bilo je. Onda nije otmica, nego je devojka pobegla. Jer je devojka htela, a roditelji nisu dozvolili i onda je ona pobegla. Kroz prozor je iznela kofer sa svojim stvarima koje je spremila, verenik je čekao, izašla je kroz prozor i otišla.

MB: I kakva je bila posledica toga, kako se to završilo?

IP: Pa bilo je to da su se roditelji ljutili jedno vreme, i na kraju su se pomirili. Pa šta da radi, ne vraćaju je kući, ako se već udala ne vraćaju je kući.

MB: Udala se u tajnosti?

IP: Pobegla je, tako su govorili. Pa šta da radi, ako je vrate nije više ni mlada, ni devojka. Šta da radi sa njom? I ako su se već voleli onda...

‘Ovde ćemo prikazati jedan narativ sa temom ‘otmice devojke’. Sagovornica, ‘oteta devojka’ pripoveda svoju životnu priču u prostorijama kulturno umetničkog društva u Vojlovici. Sagovornica pripoveda u hronološkom redosledu, počev od ranog detinjstva, govori o uslovima školovanja i okolnostima njene bolesti zbog koje neredovno prisustvuje nastavi, da bi konačno, u osmom razredu,

napustila školovanje. Sagovornica nastavlja svoje pripovedanje o događaju kada je upoznala svoga muža, što je bio razlog napuštanja škole. Njeno pripovedanje, izloženo u formi dugačkog monologa, primer je narativa u prvom licu jednine sa detaljnim opisivanjem elemenata narativa sa povremenim, svedenim dijalozima u kojima se oglašavaju druga lica. Izlaganje događaja se odvija iz tačke gledišta sagovornice. Pripovedanje teče slobodno bez uplitanja od strane istraživača. Sagovornica najpre u apstraktu uvodi okolnosti napuštanja škole, u narativnom hronotopu daje podatke o vremenu i mestu događanja, te u uzročno posledičnom nizu opisuje događaje koje konačno dovode do sklapanja braka. Narativ počinje apstraktom u formi pitanja: „Pa kako da počnem priču?“ („Hát, hogyis kezdzem el a mesét?“). U zapletu je opisan događaj bekstva sa njenim budućim mužem uz niz korelativa i eksplikativa, te smenjivanja orijentacijskih klauza uz korišćenje evaluacijskih sredstava aktera.

Narativ odražava konflikt ideoloških pozicija u vezi sklapanja braka i „dinamiku unutarnjeg dijaloga između kolektivne ideologije i ideologije ličnog izbora“ (Ilić 2010: 111). Održanje tradicijskog modela zastupa se sa pozicije autoritarnog diskursa, dok narušavanje granice sa pozicije individualnog izbora i lične perspektive. Ovaj konflikt se u narativu rešava strategijom opravdanja, koja se koristi u službi odbrane starog tradicijskog modela. Kako sagovornica otkriva, kultura značajno utiče na oblikovanje perspektive u odnosu na dihotomiju ‘devojka – udata žena’ koja je duboko utkana u našu svest i određuje evaluativnu vrednost: „Sada nisam ni devojka ni .. udata sam, to je normalno, ne?“ („Mos már nem vagyok se leány se.. férjhez vagyok menve, normális dolog, nem?“). Narativ se završava kodom u kojoj sagovornica ujedno ocenjuje svoj brak. Ona opravdava svoj brak i svoju odluku evaluirajući svoja osećanja u vezi sa mužem prebacujući pripovedanje u sadašnjost. U narativu sagovornica više puta postavlja pitanje kojim i završava svoje izlaganje, čime traži opravdanje od same sebe i od drugih – „to je normalno, ne?“. Društveno prihvatanje je jedna od ključnih karakteristika kulture. Ovde vidimo da je moralni kriterijum za ‘loše’ i ‘dobro’ ponašanje individualno i društveno merilo, te da zavisi od konteksta i od lokalnog vrednovanja. Bekstvo neudate devojke se u društvu markira kao sramota i poniženje, a ovde sagovornica i sama opravdava svoje godine: „jer sam bila jako mlada, imala sam 14 godina, 14 i po kada smo se upoznali u septembru“ („mert nagyon fiatal voltam, 14 éves voltam, 14 és fél amikor szepetemberbe összekerültünk“). Sagovornica koristi eksplikativnu ocenjivačku mogućnost u cilju razjašnjavanja događaja. Opravdanjem svojih godina ona implicitno evaluira svoj postupak, te u narativu mora pravdati bekstvo sa muškarcem koga je sreća samo tri puta. U narativu se jasno očituje različito vrednovanje

muškog i ženskog ponašanja. Dok se ne dovodi u pitanje moralni kriterijum za muškarce, reputacija neudate devojke je ugrožena. Muž u odbrani „pobegulje“ prkosi njenim roditeljima pravdajući njihovu vezu i pokušava da obezbedi njenu legitimnost pregovaranjem, koje se može tumačiti i kao implicitna pretnja: „Evo vam, ako hoćete da je odvedete kući ali ja sam sa njom spavao, a vi smislite šta ćete sa njom“ („Itt van ha akarik hazavinni, de én vele aludtam, s magák gondolják hogy mit csinálnak vele“). Opravdavanjem opšte prihvaćenog mišljenja da devojka treba da ostane sa budućim mužem, njemu se obezbeđuje dalja kontrola. Tradicionalno shvatanje muško-ženskih uloga, gde se žena povezuje sa osećanjem stida u narativu se sagledava iz pozicije donošenja ličnog izbora o raskidanju ustaljenih normi, no još uvek uz osećanje postidećenosti i straha. Sagovornica doživljava unutarnji konflikt između lične inicijative i krivice. U društvu se udata devojka evaluira kao moralna vrednost, a neudata „pobegulja“ javno se obeležava kao nemoralna u očima zajednice. Mladi muž zna da će se čak i brak sklopljen bekstvom/’otmicom’ uz devojčin pristanak završiti odobrenjem. Stigma društva se najbolje može razumeti u kontekstu časti i stida u kojem se porodični ugled povezuje sa devojčinim moralnim ponašanjem. Imajući u vidu taj kontekst, može se razumeti zašto je devojci dopušteno da se na kraju uda.

5. Zaključak

U analizi narativa ličnog iskustva oslonili smo se na Labovljev teorijski model. Izdvojili smo karakteristične narative ženske populacije sa motivima koji govore o prelomnim trenucima pre sklapanja bračne zajednice. Pokazali smo da se narativi uklapaju u Labovljev model analize sa svim komponentama narativa, od kojih je evaluacija najčešći strukturni element. Evaluacijskim sredstvima se u narativu ukazuje na značaj događaja, te na afektivnu obojenost iskaza i poentu priče. Iako narativi pripadnika etničke zajednice bukovinskih Sekelj Mađara, migranata iz Bukovine, pokazuju slična svojstva i teme, od kojih su najuočljiviji narativi o zemlji porekla, o doseljavanju, o jeziku i tradicijskoj kulturi predaka, u ženskim životnim pričama izdvajaju se specifični životni događaji. Pripovedački diskurs ženske populacije orijentisan ja ka porodici i statusu žene u bračnoj zajednici. Element koji se izdvaja i povezuje većinu narativa jeste prosidba i brak kao dominantni obrazac u kojima sagovornice referišu na svoja iskustva gde dolazi do slobodnog ispoljavanja njihovih emocija. U ličnim iskustvima sagovornica, često se ispoljavaju potisnuti problemi i emocije iz rane mladosti koje dolaze do jasnog izražaja u intervjuu. Odnosi u porodici određeni su autoritarnim tradicijskim modelima. Karakteristično je da se pripovedanje razvija

uz evaluaciju događaja, postupaka i sopstvenih odluka i osećanja. Gledajući unazad, sagovornice razvijaju jasan koncept o braku, te referisanjem na svoja osećanja evaluiraju i opravdavaju svoje odluke donete u mladosti. Događaji iz prošlosti se ocenjuju iz ugla sadašnjosti, pri čemu se društvene norme ponašanja iz prošlosti sagledavaju iz razvojne evaluativne perspektive i dobijaju novu dimenziju uviđanja i nova značenja.

Literatura

- Bala, Monika. 2012. Rodne razlike u komunikaciji. Životni narativi Mađara u Vojlovici. In: *Jezik, književnost, komunikacija. Zbornik radova. Književna istraživanja*. Urednice Lopičić Vesna, Mišić Ilić Biljana. 409–418. Niš: Filozofski fakultet.
- Bala, Monika. 2015. Diskurzivna konstrukcija etničkog identiteta u usmenim autobiografijama bukovinskih Mađara. In: *Jezik, književnost, diskurs. Zbornik radova. Književna istraživanja*, urednice Lopičić Vesna, Mišić Ilić Biljana. 153–162. Niš: Filozofski fakultet.
- Buckner, Janine–Fivush, Robyn. 1998. Gender and Self in Children's Autobiographical Narratives. *Applied Cognitive Psychology* 12 (4): 407–429.
- Chafe, Wallace. 1994. *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Corpus Juris Hungarici. 1779. *Magyar Törvénytár (1000–1526)*. Szent István első magyar király dekrétomainak első könyve. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár. <http://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm>. (1. april 2016.)
- Ilić, Marija. 2010. Narativi ličnog iskustva i međuetnički brakovi među Srbima u Mađarskoj. *Antropologija* 10(3): 99–120.
- Labov, William–Waletzky, Joshua. 1967. Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. In: *Essays on the Verbal and Visual Arts*, ed. Helms June. 12–44. Seattle: University of Washington Press.
- Labov, William. 1972a. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- Labov, William. 1972b. The Transformation of experience in narrative syntax. In: *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, ed. Labov William. 354–396. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Labov, William. 1984. Preobražavanje doživljaja u sintaksu pripovjednog teksta. *Revija*, 24 (2): 46–78.
- Miller, Robert Lee. 2000. *Researching Life Stories and Family Histories*. London: Sage.
- Nagy Sívó Zoltán. 1999. *Bukovina, mit vétettem?* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Péter László. 2008. *Vándor fecske hazatalál? Kalandozások Madéfalvától Bukovináig, Bukovinától az Al-Dunáig...* Budapest: Timp Kiadó.
- Sebestyén Ádám. 2008. *A bukovinai székelység tegnap és ma*. II. kiadás. Szekszárd: Ad Librum.
- Tannen, Deborah. 1990. *You just don't understand: women and men in conversation*. New York: Ballantine.

BALLA Mónika

A BUKOVINAI MAGYAROK ÖNÉLETRAJZI NARRATIVÁI DÉL-BÁNÁTBAN

Női élettörténetek

A bukovinai székely magyarok kisebbségi közösséget alkotnak a délbánati körzetben, ahova a 19. század második felében telepedtek le. A munkában női elbeszéléseket elemzünk, a Labov féle személyes élettörténet elméletét használva (William Labov and Joshua Waletzky, 1967). A női narratívákban elbeszélte lánykérés és házasság témakörök példáján keresztül mutatjuk be az interjúalanyok szemszögéből nézve a hagyományos normák szakítását, illetve annak elfogadását, az események és saját döntéseik értékelésével.

Kulcsszavak: antropológiai nyelvészet, bukovinai székely magyarok, Dél-Bánát, kvalitatív kutatás, Labov, női élettörténeti elbeszélések, lánykérés és házasság

Mónika BALLA

AUTOBIOGRAPHICAL NARRATIVES OF HUNGARIANS OF BUKOVINA IN SOUTH BANAT

Women's life stories

Hungarians of Bukovina are a minority group who settled in south Banat district in the second half of the 19th century. In this paper we analyse women's narratives using the methods given in Labov's theory of narratives of personal experience (William Labov and Joshua Waletzky, 1967). In the case of women's narratives with the themes of marriage proposal and marriage itself, we tend to show how the interlocutors are positioning their views on breaking traditional norms or their acceptance with the evaluation of events and their decisions.

Keywords: anthropological linguistics, Székely Hungarians of Bukovina, southern Banat, qualitative research, Labov, women narratives of personal experience, marriage proposal and marriage